

Konference om klinisk psykologisk praksis på
misbrugsområdet 2021, Selskab for Misbrugspsykologi
Sixtus den 30-11-2021

Etiske dilemmaer i misbrugsbehandling

- det handler i høj grad om værdighed

Oplæg ved Johanne Bratbo
Formand for Dansk Psykolog Forenings Komite for Etik

Disposition

1. Kort præsentation af oplægsholder
2. Et par små opvarmningsøvelser
3. De etiske principper for psykologer (Hvorfor har vi dem. Hvorfor ser de ud som de gør. De konkrete principper)
4. Oplagte udfordringer og balancer i arbejdet med borgere med misbrug
5. Den etiske refleksionsproces. Hvad deler vi og hvad ikke – og hvorfor? Øvelse og debat
6. Opsamling – noget at tage med dig?

Etik i hverdagens psykologarbejde – en lille øvelse

Vend dig mod din sidemand og kom med et forslag til, at færdiggøre sætningerne:

”Der er så mange udfordringer hos vores klienter med misbrug og psykiske problemer som hele tiden påvirker rammen for psykologarbejdet, så etikken kan”

Når du mødes med andre i privatlivet, hvordan præsentere du så dig selv, hvis du får spørgsmålet: ”Nå, du er psykolog – hvad arbejder du så med i hverdagen?”

Etiske dilemmaer – et uundgåeligt vilkår i arbejdet

"Etiske dilemmaer er en del af arbejdet med andre mennesker, og som personale bør vi altid være i tvivl om, hvorvidt dét vi gør, nu også er det bedst mulige. Men tvivlen kan også gøre én afmægtig. En vigtig del af forklaringen på afmagtsfølelserne er også, at det er hårdt, når man som personale ikke føler, at man kan gøre tilstrækkeligt for de mennesker, som man skal hjælpe. Det er ikke altid muligt at give mennesket lige præcist dét, som det har behov for. Det er en reel afmagt, idet vi ikke magter at helbrede hjernesker eller sindslidelser, fjerne ensomhed, give mennesker deres gamle liv tilbage, opfylde livsdrømmen, fjerne sorgen over alt det tabte eller sørge for venskaber og kærlighedsliv. Afmagten i det direkte arbejde med andre mennesker er altså mangeartet. Afmagten er evigt eksisterende i vores arbejde, og det er ikke realistisk at forestille sig, at afmagten forsvinder fra vores arbejdsområde."

Citat af psykolog Dorte Birkmose i bogen "Når gode mennesker handler ondt. Tabuet om forråelse", Syddansk Universitetsforlag 2013, s.47

Hvor meget fylder det generelt i din kontakt med klienterne, at de har eller har haft misbrugsproblemer?

En lille hurtig øvelse

Sæt kryds i firkanten ud for den beskrivelse, der passer bedst:

- ☐ **Jeg synes, at det fylder det hele.** Jeg er opmærksom på det hele tiden, og jeg oplever, at klienterne hele tiden selv er optaget af og taler om deres problemer der knytter sig til misbrug og psykisk mistrivsel. Jeg har rigtig svært ved at lægge oplevelser og tanker heromkring fra mig privat. Kan jeg gøre mere end jeg gør?
- ☐ **Jeg synes, at det fylder temmelig meget.** Jeg er dog ikke opmærksom på det hele tiden, og jeg oplever indimellem, at klienterne kan give lidt slip og tale om andet end misbruget og det, som er svært i deres liv. Jeg prøver virkelig, men har svært ved at slippe tanker om arbejdet privat.
- ☐ **Jeg synes, at det fylder en del.** Jeg tænker dog også ligeså meget på, at vi skal se på udviklingsmulighederne, og jeg oplever ofte, at klienterne ønsker at tale om at slippe misbruget og det at kunne komme videre. Jeg bestræber mig også på at holde fast i de små fremskridt og slippe tanker om udfordringerne i arbejdet, når jeg er privat.
- ☐ **Jeg synes, at det fylder stadig mindre.** Jeg tænker mest på det i konkrete situationer, men ellers er jeg mest optaget af, hvordan vi kan være med til at skabe udviklingsmuligheder også udenfor vores tilbud, og at klienterne har klare ønsker i den retning. Jeg er engageret i mit arbejde, men har fundet en balance, så mit arbejdsliv ikke fylder for meget privat, og mener at andre fagfolk også må forpligte sig og yde deres.
- ☐ **Jeg synes, at det fylder uendelig lidt nu.** Jeg tænker faktisk ikke på det i behandlingssituationen, og jeg oplever, at det betyder utrolig meget for klienterne at få lov til at få andre roller og opleve større ligeværdighed i vores (terapeutiske) relation. Det har krævet en indsats, at kunne nå til at adskille arbejds- og privatliv, så jeg kan føle mig fri til at dyrke mine fritidsinteresser med god samvittighed.

Hvorfor har vi etiske principper for psykologer?

Principperne er udformet i den hensigt, at de skal:

- Tjene som støtte for nordiske psykologer ved stillingtagen til etiske spørgsmål
- Beskytte klienter mod uhensigtsmæssig og/eller skadelig intervention
- Støtte samarbejdet mellem psykologer indbyrdes og mellem psykologer og andre faggrupper
- Være et grundlag for, at tilliden til psykologfaglig professionsudøvelse opretholdes
- Tjene som grundlag for at udarbejde fagetiske retningslinjer og råd inden for specielle områder

Hvorfor ser principperne nu ud som de gør?

Generel omstilling på etikområdet for psykologer nordisk og internationalt omkring år 2000, hvor vi bevægede os fra **Code of Conduct** med nedfældede regler for, hvad man ikke må, baseret på de dårlige erfaringer fra praksis → til fire **overordnede etiske principper**.

Begrundelsen:

- Psykologfaget udvikler sig stadig bredere og etikken skal være tilsvarende relevant
- Ved Code of Conduct-tilgangen opstod løbende situationer, hvor psykologer ikke forholdt sig til etiske dilemmaer med henvisning til, at bestemte handlinger IKKE var angivet i teksten

→ **De fire overordnede etiske principper** (*Respekt – Kompetence – Ansvar – Integritet*) og den *etiske refleksionsproces* som målsætning - også i klagesager.

→ **Ved GF i DP år 2000 og senest igen ved GF 2021:**

Vedtægtsændringer der styrker fokus på den rådgivende og formidlende funktion som primær i tillæg til klagesagsbehandling

Betydningen af formidling og rådgivning

Formidlingsforpligtelsen er central og skal:

- a) Medvirke til at styrke den generelle etiske bevidsthed hos medlemmerne.
- b) Støtte medlemmernes mod på at anvende principperne og refleksionen i psykologarbejdet.
- c) Styrke medlemmernes mod på at kontakte kolleger, hvis praksis eller ageren, som de bliver usikre på eller utrygge ved.
- d) Imødegå mulige opfattelser hos medlemmer om, at KfE helt primært er et klageorgan.
- e) Bidrage til øget respekt for psykologstanden i omverden ved synlige etiske principper.

1. Princip: RESPEKT - helt vitalt princip også for klienterne!

Psykologen viser *respekt for menneskets grundlæggende rettigheder, værdighed og integritet* og tilstræber at undgå, at psykologens faglige viden anvendes på en måde, som krænker, udnytter eller undertrykker mennesker. Psykologen respekterer klienternes og andre berørte parter viden, opfattelse, erfaring og ekspertise. Psykologen respekterer kollegers og andre faggruppers særlige kvalifikationer, forpligtelser og ansvar.

Psykologen er opmærksom på individuelle, rollemæssige, kulturelle og sociale forskelligheder. Psykologen er også opmærksom på, hvordan *individuelle, rollemæssige, kulturelle og sociale forskelligheder kan påvirke det professionelle virke.*

Fortrolighed og tavshedspligt

Psykologen beskytter fortroligheden af det, som psykologen erfarer om klienter og andre. Der gøres en undtagelse fra dette princip, dersom der foreligger åbenbar fare for klienten eller andre. Psykologen kan også i henhold til lovgivningen være forpligtet til at videregive oplysninger og underretter derfor klienten om de begrænsninger i tavshedspligten, der følger af lovgivningen.

Informeret samtykke og valgfrihed

Psykologen informerer klienten om de planlagte initiativer og drøfter sine handlinger og de sandsynlige følger heraf med klienten. Herudover overvejer psykologen, om måden, hvorpå *informationen bliver overbragt, er respektfuld og passende set i forhold til klientens mulighed for at modtage og forstå information.* Psykologen gør det således muligt for klienten at give et informeret samtykke ved at give ham den nødvendige information til at beslutte, om psykologen vil godkende initiativerne.

Selvbestemmelse

Psykologen beskytter klientens *selvstændighed og ret til selvbestemmelse.* Dette gælder også for klientens ret til at starte og afslutte den professionelle relation. I arbejde med børn eller klienter, som er tvunget til behandling mod deres vilje, eller i pressede akutte situationer skal målet altid være at respektere klientens selvstændighed og tilstræbe en samarbejdsrelation.

2. Princip: KOMPETENCE

Psykologen bestræber sig på at **udvikle og opretholde højt fagligt kvalifikationsniveau** i sit arbejde. Psykologen tilstræber **bevidsthed om sine faglige og menneskelige stærke og svage sider**, således at psykologen realistisk kan vurdere, med hvilken kompetence psykologen kan påtage sig opgaver. Psykologen tager sine egne personlige forhold i betragtning, og hvordan disse vil kunne påvirke psykologens personlige kompetence. Psykologen påtager sig **kun de opgaver**, tilbyder kun de ydelser og bruger kun de metoder, **psykologen er kvalificeret til** i kraft af uddannelse, træning og erfaring.

Etisk bevidsthed

En forudsætning for en høj faglig kompetence er, at psykologen er opmærksom på de fagets principper og integrerer etiske vurderinger i sin professionelle praksis.

Kompetence og kompetenceudvikling

Psykologen arbejder i overensstemmelse med videnskabelige principper og underbygget erfaring og tilstræber en løbende faglig udvikling. Psykologerne tilegner sig viden om den videnskabelige og professionelle udvikling indenfor sit arbejdsområde.

Begrænsninger i kompetencen

Psykologen arbejder inden for de grænser for sin egen kompetence, der følger af uddannelse, erfaring og personlige evner og søger professionel hjælp og støtte i vanskelige situationer.

Metodebegrænsninger

Psykologen er opmærksom på de psykologiske metoders begrænsninger og på de konklusioner, som kan drages heraf. Psykologen udviser særlig forsigtighed ved brug af metoder, apparater og teknikker, som ikke opfylder standardkravene til metoder, eller som psykologen ikke mestrer til fulde.

Begrænsninger i rammebetingelser

Psykologen er opmærksom på, hvordan omstændigheder og betingelser kan fremme eller hæmme hensigtsmæssig brug af psykologens kompetence og metoder.

3. Princip: ANSVAR

Psykologen er opmærksom på det professionelle og videnskabelige ansvar, psykologen har for sine klienter og den organisation og det samfund, som psykologen lever og arbejder i. Psykologen undgår at forvolde skade og er ansvarlig for sine egne handlinger. Psykologen bestræber sig altid på at sikre, at psykologens ydelser ikke misbruges. Forskelle i viden og magt vil altid påvirke psykologens professionelle relationer til kolleger og klienter. Jo større disse forskelle er, jo større er psykologens ansvar.

Ansvar

Psykologen tager selv ansvar for kvaliteten og konsekvenserne af sit arbejde og er samtidig bevidst om, at psykologen af andre opleves som repræsentant for sin stand. Psykologen ved, hvordan psykologen bruger sin psykologiske viden, også uden for sit professionelle virke.

Undgåelse af misbrug/skade

Psykologen tilstræber at undgå, at psykologfaglig viden eller praksis bliver misbrugt, og sikrer, at en skade, som er uundgåelig, bliver så lille som muligt.

Psykologen deltager ikke i aktiviteter, som sigter mod, at man med fysiske eller psykiske tvangsmidler (indoktrinering, "hjernevask", tortur) eller med trussel om sådanne tvangsmidler:

1) Tvinger mennesker til at give oplysninger eller indrømmelser eller tilståelser; 2) Presser mennesker til at afsløre, fornægte eller ændre eget eller andres verdenssyn eller politiske, religiøse eller etiske overbevisninger.

Psykologen forsøger aktivt at hindre, at psykologfaglig viden bliver anvendt i sådanne aktiviteter og vil videregive viden om sådanne praksisser til den nationale psykologforening eller relevante menneskerettighedsorganer.

Håndtering af etiske dilemmaer

Psykologen erkender, at der kan forekomme etiske dilemmaer i psykologens professionelle virke. Det er psykologens ansvar at løse sådanne problemer og drøfte dem med kolleger, opdragsgivere og/eller den relevante nationale psykologforening. Psykologen bør også informere andre relevante personer om de krav, som de etiske principper stiller.

Kontinuitet i ydelser

Psykologen har ansvaret for at indgå en aftale med klienten om betingelserne, forløbet, afslutningen og opfølgningen på den professionelle kontakt. Psykologen erkender det ansvar, psykologen har for relationen til en klient, efter at den professionelle opgave formelt er afsluttet. **Efter afslutningen af en professionel relation med en klient skal psykologen stadig opretholde disse etiske standarder.**

Udvidet ansvar

Psykologen har et udvidet ansvar for videnskabelig og faglig praksis og anvendelsen af professionelle etiske standarder i relation til sine assistenter, vejledningskandidater og studerende. En psykolog, som underviser i psykologiske arbejdsmetoder, har også et ansvar for at diskutere styrkerne og svaghederne ved metoderne samt deres mulige etiske implikationer.

4. Princip: INTEGRITET

Psykologen stræber efter faglig integritet i forskning, undervisning og anvendt psykologi. Dette indebærer, at psykologen optræder ærligt, upartisk og respektfuldt over for relevante involverede parter. Psykologen gør sin rolle så klar og tydelig som muligt i alle arbejdssammenhænge.

Redelighed og tydelighed

- Psykologen giver adækvate oplysninger om sine kvalifikationer, uddannelse, erfaring, kompetence og faglige tilknytning og benytter udelukkende de erhvervsbetegnelser, som uddannelse, autorisation og stilling giver ret til.
- Når psykologen udtaler sig i egenskab af psykolog, tilstræbes saglighed og nøjagtighed. Psykologen informerer om psykologisk professionsudøvelse på en sådan måde, at misforståelse undgås, og at fag eller erhverv ikke skades.
- Psykologen informerer på forhånd klienten om de økonomiske vilkår for den professionelle relation og er opmærksom på de følger, det kan få, hvis psykologen, ud over den aftalte pris, modtager gaver eller andre ydelser fra klienten.

Interessekonflikter og udnyttelse

- Psykologen tilstræber sig på at være bevidst om sine egne personlige behov, holdninger og værdier og om sin rolle i den professionelle relation. Psykologen må ikke misbruge sin magt og stilling ved at udnytte klientens afhængighed og tillid.
- Psykologen undgår at udvikle en ikke-faglig relation til klienten. Sådanne relationer reducerer den nødvendige professionelle distance og kan føre til interessekonflikter eller misbrug. Psykologen er opmærksom på, hvordan intimitet og seksualitet direkte og indirekte kan påvirke relationen mellem psykolog og klient. Psykologen undgår at lade relationen blive privat eller seksuel. **Der må ikke forekomme seksuelle forhold mellem psykolog og klient.**

Integritet – Obs på rollerne i spil

Det fjerde princip **Integritet** signalerer en ekstra opmærksomhed på forvaltning af de mange roller, der følger af udøvelsen af de forskellige opgaver knyttet til undersøgelser, testninger, samtaler, terapier, supervision, organisationsudviklinger, coaching, undervisning, m.m.

Opgaver der kan aflede flere og nogle gange konfliktende roller, når man som psykolog skal håndtere indsigt og viden om klienters dybt personlige egenskaber, forudsætninger, motiver, behov og måder at leve livet på – og være med til at vurdere og handle herpå som fagperson.

Psykologens troværdighed i kombinationen af fagperson og egen personlighed, herunder afklarethed om egne motiver, begrænsninger, holdninger, moral og etik, bliver derfor særdeles vital i samarbejdet, forvaltning af opdrag og håndtering af magtposition.

Stigmatisering af borgere i udsatte positioner

– en ekstra menneskelig og faglig udfordring

Stigmatisering af borgere i udsatte positioner udgør en ekstra faglig udfordring ikke bare på grund af sværhedsgrad og kompleksitet af klienters problemer.

Lav status for klienterne i omgivelser og systemer kan også føre til lavere status for psykologer og stigmatisering og selvstigma:

”Hvorfor vil du dog satse din karriere som psykolog på mennesker som ikke kan passe sig selv og ovenikøbet begår kriminalitet, hvad kan det nytte?”

Den etiske grundudfordring:

Hvordan bevarer både klient og psykolog deres grundlæggende værdighed i relationen, i kontakten udadtil og i et samarbejde med andre systemer?

Stigmatisering af personer med misbrug:

- Stærkt forøget risiko for ulighed i sundhed
- Stærkt forøget risiko for eksklusion fra samfundslivet og muligheden for et liv som andre
- Omgærdet af mange fordomme, moralisering, usikkerhed og tabuer
- Spinkelt eller slidt netværk
- Risiko for liv bygget på tab, fortielser, løgne og kriminalitet
- Selvstigma

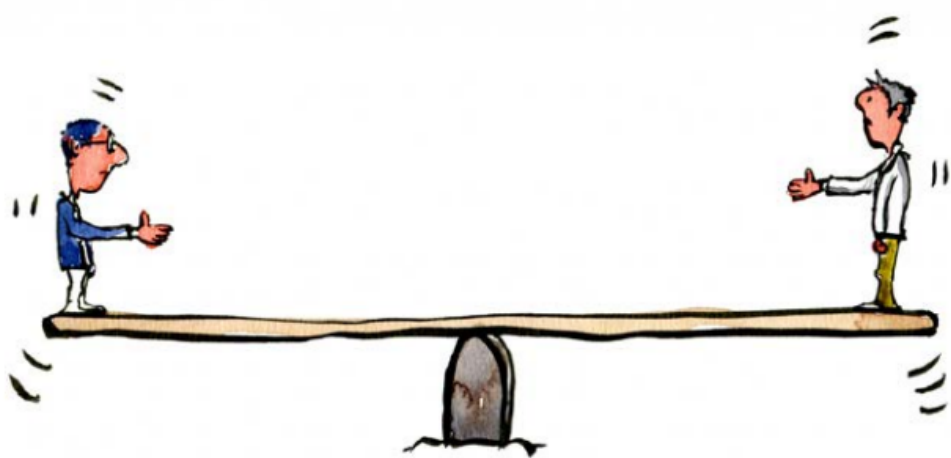
Selvstigmatisering – kan ramme både klienter og psykolog

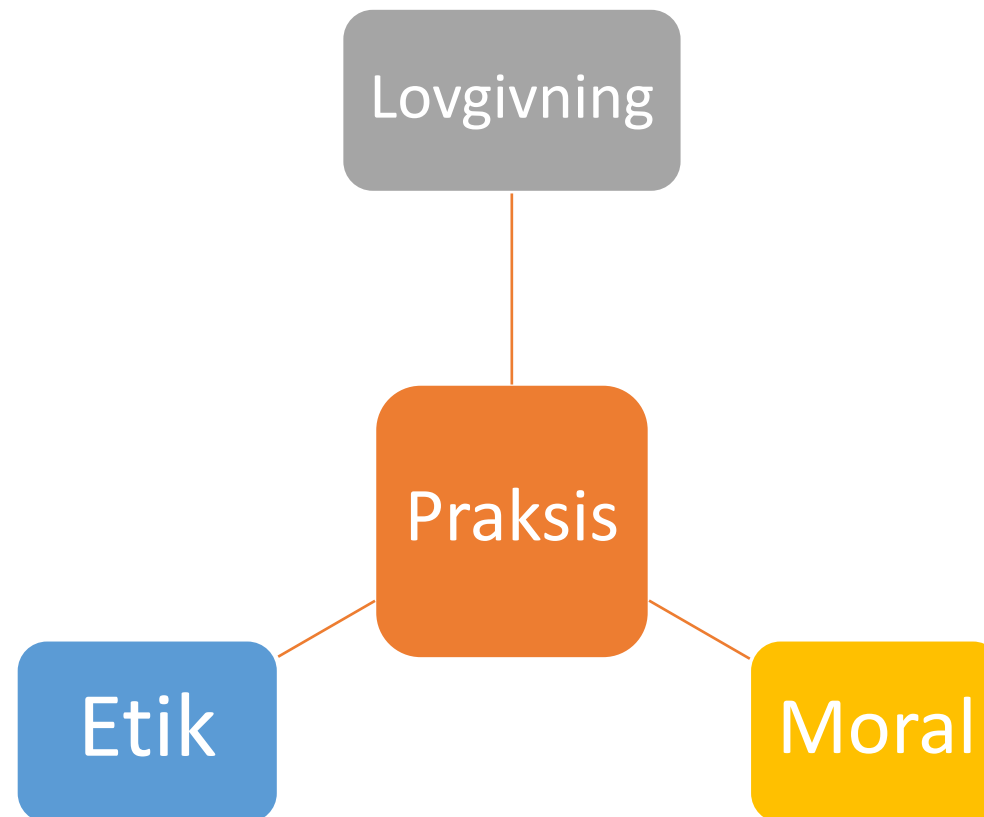
Selvstigmatisering

- ✓ Får os til at miste håbet og mindsker vores forventninger til fremtiden
- ✓ Er forbundet med en følelse af værdiløshed og fiasko, lavt selvværd og tab af selvtillid
- ✓ Indebærer social tilbagetrækning fra kolleger, venner, familie eller steder, hvor vi ellers har holdt af at være sammen med andre
- ✓ Gør det vanskeligere at tale om enten misbruget og de psykiske problemer eller de arbejdsmæssige belastninger - og forhindrer os i den åbenhed, der kan hjælpe andre til at tilbyde deres støtte

Etik og lovgivning – en konstant balance i misbrugsbehandling?

Løbende udfordring i psykologarbejdet, når klienters livsform udleveres i gråzoner i forhold til lovgivning og relationen til psykologen samtidig er væsentlig at etablere, skal bygge på tillid, kunne fastholdes og være vedholdende

1. Klassisk dilemma: For meget viden fra og om klienten

Når man i kontakten med klienten får meget dyb indsigt i, hvilket svært liv der leves, handlinger der udgør farer for personen selv eller andre, som mixer stoffer og medicin, udøvelse af eller udsættelse for vold, selvmordstanker og – forsøg, trusler, kriminalitet, stofsalg til mindreårige, anskaffelse af våben, etc.

Viden som kun forstærkes af at møde klienten i personens fysiske omgivelser (bolig, herberg, tilholdssteder ude og inde, etc.) – og lytter på udsagn som:

"Jeg smadrer ham, hvis han snyder mig igen", "Jeg kan ligeså godt lægge mig ned og dø", "Jeg ved, hvor lægen bor og jeg", "Når jeg ikke kan få lov til at være en del af det her lortesamfund, så kan jeg ligeså godt skyde dem alle sammen.."

Etisk dilemma:

- Hvordan og hvornår italesætte sin bekymring overfor klienten?
- Skal der reageres i hht lovgivning?
- Skal der reageres i fht i samarbejdspartnere?
- Hvordan beskytter man sig selv, hvis klienten kunne true psykologen på grund af sin viden og forpligtelse til at handle, afslutte kontakten, etc.?

2. Klassisk dilemma: For lidt viden – eller pseudoviden

Når klienten forsøger at beskytte og/eller styre relationen ved at undgå at fortælle åbent eller ærligt om de alvorlige problemer og konflikter som truer eksistensen, bagatelliserer alvoren heraf eller fortæller om en fiktiv verden?

"Det går OK, jeg har trappet lidt ned", "Jeg holder mig bare lidt væk fra dem der sælger stoffer", "Jeg ryger jo kun heroin – jeg er jo ikke en junkie", "Jeg har helt styr på mit forbrug og vælger selv, hvordan jeg vil leve mit liv", "Jeg er ligeglad med, hvad andre tænker og deres konventionelle normer.."

Etisk dilemma:

- Er det reelt muligt at hjælpe/behandle?
- Kan relationen tåle at psykologen går bag om forklaringerne?
- Er det et vilkår, at klienten skal mistrives endnu mere før desperationen afføder åbenhed?
- Skal psykologen forsøge at aktivere andre hjælpesystemer?

No man is an Island

Samarbejdspartnere i mange andre systemer:

Praktiserende læge, sygehus, sagsbehandlere i socialforvaltning, psykiatrien, socialpsykiatrien, etc.

- har hver deres kultur, syn på klienterne og hvad de kan eller vil yde – og er der forståelse for, at man som psykolog italesætter etiske dilemmaer i behandling og samarbejdet?

Oplevelse af mulige "knaster" i det tværsektorielle samarbejde kan medvirke til øget arbejdsmængde, mindre flow og mindre sammenhæng i hverdagen både for klienter og psykologen.

→ Psykologen påtager sig for mange opgaver og roller?

Jobkulturer der skaber angst for at begå fejl eller tabuer om at man er svag, hvis man tvivler og må søge rådgivning, eller beskyldes for at være "den der alene vide" - er selvsagt gift for etisk refleksion både forebyggende og evaluerende!

Hvem tager (altid) ansvaret for at bygge bro?

Identificering af etiske dilemmaer – og mod på åbenhed og sparring med kolleger – også et sats?

Kultur i forhold til konkret at dele ved sparring og supervision?

Eksemplicer	Case med svære etiske dilemmaer og problemstillinger	Case med succes omkring bedring og udvikling
Udfordringer og erfaringer som jeg har delt ved sparring/supervision/med kolleger/leder		
Udfordringer og erfaringer som jeg IKKE har delt ved sparring/supervision/med kolleger/leder		

Hvad kendetegner vores sprogbrug, når vi taler om klienterne?

Opgave:

Tænk på en case med svære etiske dilemmaer, hvor du selv har været primær fagperson, og hvor du IKKE delte erfaringer eller udfordringer. Hvorfor og om du måske gerne ville have prioriteret anderledes?

Opsamling af eksempler i plenum: Er der læring vi kan tage med os også i forhold til kulturen i hverdagen?

Den etiske refleksionsproces – step by step (fælles nordiske etiske principper)

- 1. Identificering af etisk relevante temaer og problemstillinger

- 2. Udvikling af alternative fremgangsmåder

- 3. Vurdering af kortsigtede og langsigtede fordele og ulemper ved hver af fremgangsmåderne i forhold til alle, som er involveret eller kan blive berørt

- 4. Valg af fremgangsmåde efter grundig vurdering ud fra værdier, principper og retningslinier

- 5. Handling – med forpligtelse til at tage ansvar for konsekvenserne af handlingen

- 6. Evaluering af resultatet af fremgangsmåden

- 7. Psykologen retter eventuelle negative konsekvenser eller genoptager beslutningsprocessen, hvis det viser sig, at det etiske problem ikke er løst – *om igen.....*

At opnå følelsen af værdighed i et fællesskab
– når man altid har fået at vide, at man var uønsket og ikke noget værd

Historien om Rebellen Kor fra Langeland....

Opsamling

Noget at tage med sig fra oplæg, øvelser og/eller debat?